

Tēzes Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas 09.10.2018. sēdei Bērnu tiesību nodaļa

Šogad atrisinātās tēmas:

2016. gada novembrī preses konferencē par zīdaiņu nonākšanu institūcijās aktualizēju jautājumu, ka valstī nav vienota **audžuģimeņu reģistra**, kas būtu pieejams bāriņtiesām. Bāriņtiesas pašas nevar piekļūt informācijai par potenciālajām audžuģimenēm konkrētajam bērnam uzreiz, un audžuģimenes meklēšanu pēc bāriņtiesas pieprasījuma veic Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija. 2018. gada septembrī pieņemti Audžuģimeņu informācijas sistēmas noteikumi. Bāriņtiesām turpmāk būs tieša piekļuve audžuģimeņu informācijas sistēmai. Metodisko vadību par ziņu iekļaušanu un aktualizēšanu sistēmā nodrošinās Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija. Kaut gan informācijas sistēma vēl nav uzsākusi pilnvērtīgu darbu, tomēr ir izveidota bāze audžuģimeņu reģistra darbībai.

Valsts eksāmenu grafiks

Pēc 12. klases skolēna iesnieguma saņemšanas tiesībsarga redzeslokā bija nonācis jautājums par valsts eksāmenu norises grafiku vidusskolas skolēniem. Tika konstatēts, ka ar Ministru kabineta noteikumiem, kas noteica eksāmenu norises laikus 2017./2018. mācību gadā, daži eksāmeni tika noteikti viens aiz otra bez nevienas dienas pārtraukuma.

Uzskatu, ka ir ārkārtīgi svarīgi nodrošināt atbilstošu pārtraukumu starp eksāmeniem, lai skolēniem būtu iespēja atpūsties un atjaunot savus spēkus. Tas nodrošinātu viņiem iespēju kvalitatīvāk sagatavoties eksāmenam un radītu pēc iespējas mazāku pārslodzi un stresu. Divu eksāmenu kārtošana vienu aiz otra vai pat vienā dienā skolēniem var radīt zemākas koncentrēšanās spējas un līdz ar to pasliktināt eksāmenu rezultātus. Tiesībsargs nosūtīja Izglītības un zinātnes ministrijai rekomendāciju ar lūgumu nodrošināt pietiekama laika intervālus starp eksāmeniem, veidojot eksāmenu grafikus nākotnē, jo paspēt veikt grozījumus Ministru kabineta noteikumos praktiski nebija iespējams (tiesībsargs iesniegumu saņēma aprīlī). Tiesībsarga rekomendācija tika sniegta, ņemot vērā arī Rīgas Stradiņa universitātes Psihosomatiskās medicīnas un psihoterapijas katedras un klīnikas vadīja profesores dr.med. Guntas Ancānes viedokli par to, ka divu eksāmenu kārtošana divdesmit stundu periodā no fiziskās un emocionālās veselības sargāšanas un slimību un traucējumu profilakses viedokļa nav pieļaujama.

Tiesībsarga rekomendācija tika ņemta vērā, izstrādājot un 2018. gada 22. maijā pieņemot Ministru kabineta noteikumus Nr.289, kas noteica eksāmenu norises laikus 2018./2019. mācību gadā.

Rehabilitācija atkarīgajiem bērniem (lai gan atrisināta situācija, nevis tēma, tomēr pārkāpums ir novērsts)

Pārbaudes laikā Jaunpiebalgas novada domes nodibinājuma “Solis Piebalgā” Rehabilitācijas centrā, kurā bija jānodrošina sociālās rehabilitācijas pakalpojums

atkarīgiem bērniem un bērniem, kuriem novērota pārmērīga psihoaktīvo vielu lietošana, tika konstatēti būtiski bērnu tiesību pārkāpumi: iestādē netika nodrošināta bērnu attīstībai un rehabilitācijai atbilstoša vide un sadzīves apstākļi, netika nodrošinātas pat bērnu pamatvajadzības; pakalpojums netika sniegts tādā apjomā, kā tas paredzēts noslēgtajā līgumā ar ministriju. Nodibinājumā nebija nodrošināti nepieciešamie speciālisti darbam ar atkarīgiem bērniem, nestrādāja sociālais pedagogs, sociālais rehabilitētājs, sporta dzīves organizētājs un jaunatnes darba organizators. Atsevišķi darbinieki nebija apguvuši speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzībā, nebija apguvuši zināšanas darbam ar atkarīgiem bērniem. Atsevišķiem darbiniekiem nebija atbilstoša izglītība darba pienākumu veikšanai. Par konstatēto tiesībsargs informēja labklājības ministru Jāni Reiru un aicināja nekavējoties novērst un turpmāk nepieļaut bērnu drošības apdraudējumu Nodibinājumā, un veikt darbības, lai nodrošinātu atbilstošu sociālo rehabilitāciju bērniem ar atkarību problēmām. Pēcpārbaudē, kas tika veikta kopā ar Labklājības ministrijas darbiniekiem, uzlabojumi speciālistu nodrošināšanā netika konstatēti. Ar 2018. gada 1. augustu Labklājības ministrija lauza līgumu ar Nodibinājumu par pakalpojuma sniegšanu.

Trūkumu novēršana normatīvajos aktos:

3.1. Tiesībsargs atkārtoti aicināja Labklājības ministriju sniegt priekšlikumus Ministru kabinetam par nepieciešamajiem grozījumiem 2005. gada 15. novembra Ministru kabineta noteikumos Nr.857 „Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās”, novēršot to neatbilstību augstāka spēka juridiskā spēka normatīvajiem aktiem, jo tajos kā ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzējs bija norādīts ne tikai aizbildnis, audžuģimene, ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas, bet arī internātskolas.

2018. gada 14. augustā ir pieņemti Ministru kabineta noteikumi Nr. 509 “Grozījumi Ministru kabineta 2005. gada 15. novembra noteikumos Nr. 857 "Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās", tā novēršot konstatētos trūkumus.

3.2. Tiesībsargs konstatēja, ka Bāriņtiesu likuma 23. pantā nav paredzēta vienpersoniska lēmuma pieņemšana gadījumos, kad bērns nodots adoptētāju aprūpē un uzraudzībā. No tā secināms, ka gadījumos, ja adoptētāju ģimenē bērna dzīves apstākļu pārbaudē vai citādi atklājas, ka bērns atrodas veselībai vai dzīvībai bīstamos apstākļos, kā arī tad, ja bērna turpmākā atrašanās ģimenē var apdraudēt viņa veselību vai dzīvību, bāriņtiesa nav tiesīga pieņemt vienpersonisku lēmumu un šādos gadījumos bāriņtiesai lieta ir jāizskata koleģiāli, pieņemot lēmumu bāriņtiesas sēdē. Ņemot vērā, ka administratīvā procesa dalībnieki jāuzaicina uz bāriņtiesas sēdi vismaz 10 darbdienu pirms bāriņtiesas sēdes, bāriņtiesa ir tiesīga lietu par adoptējama bērna aprūpes un uzraudzības izbeigšanu adoptētāju ģimenē izskatīt tikai pēc divām kalendārajām nedēļām, ja bāriņtiesas konstatētais neatbilst bērna interesēm.

Lai nodrošinātu bērnu tiesību ievērošanu adopcijas procesā, Labklājības ministrija tika aicināta papildināt Bāriņtiesu likuma 23. pantu, nosakot, bāriņtiesas tiesības vienpersoniski pieņemt lēmumu par adoptējamā bērna aprūpes un uzraudzības izbeigšanu adoptētāju ģimenē. Labklājības ministrija sniegusi informāciju, ka minētie grozījumi Bāriņtiesu likumā ir iesniegti un tiek izskatīti Saeimā.

Šogad aktualizētās tēmas:

- Vienlaikus tika aktualizēts jautājums **par administratīvā procesa dalībnieku uzaicināšanas termiņu uz bāriņtiesas sēdi**. Saskaņā ar Bāriņtiesas darbības noteikumos¹ noteikto kārtību administratīvā procesa dalībnieki jāuzaicina uz bāriņtiesas sēdi vismaz 10 darbdienu pirms bāriņtiesas sēdes, nosūtot uzaicinājumu (45. punkts) vai izsniedzot to pret parakstu (46.punkts). Lai ievērotu bērnu vislabākās intereses, un ņemot vērā lietderības apsvērumus, Labklājības ministrija tika aicināta izvērtēt, vai regulējums būtu papildināms, paredzot gadījumus, kad bāriņtiesa ir tiesīga paziņot un izsniegt uzaicinājumu uz bāriņtiesas sēdi īsākā laikā nekā 10 darbdienu, ja bāriņtiesas lēmums būs labvēlīgs administratīvā procesa dalībniekiem un atbilst bērna vislabākajām interesēm. Piemēram, institūcijā esoša bērna ievietošana audžuģimenē vai aizbildnībā, ja lietā iegūta visa nepieciešamā informācija.

- Pārbaudes lieta par **bērnu tiesību pārkāpumiem bērnu psihoneiroloģiskajā slimnīcā “Ainaži”** (bērnu prettiesiska ievietošana, vardarbība pret bērniem, ķīmiskās un fiziskās ierobežošanas izmantošana sodīšanai, veselības pakalpojumu nenodrošināšana) izgaismoja valsts mēroga problēmas – bērnu psihiatru trūkumu un psihiatrisko slimnīcu izmantošanu tādu uzvedības traucējumu gadījumos, ko būtu iespējams novērst ambulatori, ja būtu pakalpojumi dzīvesvietas tuvumā.. Ņemot vērā, ka konstatētie fakti norādīja uz ilgstošiem un sistēmiskiem pārkāpumiem, šā gada februārī izmantoju Tiesībsarga likuma 15. panta otrajā daļā noteiktās tiesības sniegt Saeimai, tās komisijām, Valsts prezidentam, Ministru kabinetam un valsts pārvaldes iestādēm ziņojumus par atsevišķiem jautājumiem.

Pārresoru koordinācijas centrs ir izstrādājis ziņojuma projektu par nepieciešamajiem uzlabojumiem starpnozaru sadarbībā un palīdzības sniegšanā bērniem ar psihiskiem, attīstības un uzvedības traucējumiem, kā arī antisociālu uzvedību. Ziņojumā ir piedāvāti risinājumi un priekšlikumi turpmākajai rīcībai.

- **Ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem par administratīvajiem pārkāpumiem uzliktie naudas sodi un pienākums tos apmaksāt.**

Pārbaudes lietā secināts, ka tiesiskais regulējums par naudas soda apmaksu un piedziņu attiecībā uz ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem nav pietiekami skaidrs. Tas rada nevienlīdzīgu attieksmi pret aizbildnībā, audžuģimenē un bērnu

¹ Ministru kabineta 19.12.2006. noteikumi Nr.1037 “Bāriņtiesas darbības noteikumi”.

Tiesībsarga tēzes Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas 09.10.2018. sēdei

aprūpes iestādē esošajiem bērniem. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (LAPK) 299. panta otrajā daļā noteikts: “Ja personai vecumā no četrpadsmit līdz astoņpadsmit gadiem nav patstāvīgas izpeļņas, naudas sodu piedzen no vecākiem vai personām, kas viņus aizstāj.” Nav vienota viedokļa un normatīvo aktu piemērošanas prakses gadījumos, kad naudas sods tiek piemērots audžuģimenē ievietotam bērnam - vai uzliktais naudas sods ir jānomaksā audžuģimenei vai bāriņtiesai kā bērna likumiskajam pārstāvim. Šāda situācija neveicina audžuģimeņu vēlmi uzņemt savās ģimenēs pusaudžus ar atkarību un uzvedības problēmām, un tas mazina pusaudžu iespējas nonākt ģimenēs. Bērnu aprūpes iestādēs esošiem bērniem tikai atsevišķos gadījumos naudas soda apmaksu veic bērnu aprūpes iestāde. Attiecībā uz bērnu aprūpes iestādēs ievietotajiem bērniem no tiesiskā regulējuma secināms, ka naudas sodi ir jāsedz aprūpes iestādes vadītājam, kurš pilda bērna aizbildņa pienākumus. Konstatējams, ka ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu tiesības uz taisnīgu tiesu netiek īstenotas, jo likumiskie pārstāvji nepārsūdz lēmumus par bērniem piemēroto naudas sodu un tā rezultātā netiek īstenots LAPK 12.¹ pantā noteiktais regulējums – *“Nepilngadīgajiem vecumā no 14 līdz 18 gadiem par administratīvo pārkāpumu izdarīšanu piemēro audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus. Administratīvo sodu nepilngadīgajam vecumā no 14 līdz 18 gadiem piemēro, ja audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošana konkrētajā gadījumā nav lietderīga”*. Lai gan arī bērniem ir tiesības pašiem pārsūdzēt lēmumus par naudas sodu piemērošanu, praksē tas netiek īstenots, jo viņiem nav zināšanu un iespēju saņemt nepieciešamo juridisko palīdzību. Secināms, ka bāriņtiesas nepievērš pienācīgu vērību ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu tiesību un tiesisko interešu uzraudzībai un nepārliedzinās, vai bērniem naudas sodi piemēroti atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajam. Savlaicīgi sodu nenomaksājot, parāda piedziņu uzsāk tiesu izpildītājs, kas piedzen ne tikai naudas sodu, bet arī izdevumus par piedziņas veikšanu un kavējuma naudu. Tas ievērojami palielina naudas summu. Naudas soda nenomaksāšana, pieļaujot piedziņu no bērna pēc pilngadības sasniegšanas, ir pretēja normatīvajam regulējumam un bērna interesēm, jo piedziņa tiek vērsta uz naudas līdzekļiem, bez kuriem nav iespējama patstāvīgas dzīves uzsākšana. Lai novērstu konstatēto:

Labklājības ministrija ir aicināta pilnveidot normatīvo regulējumu.

Tieslietu ministrija aicināta izstrādāt vadlīnijas pašvaldības policijas un pašvaldību administratīvo komisiju darbiniekiem par LAPK 12.¹ panta piemērošanu praksē atbilstoši paredzētajam mērķim, kā arī nodrošināt, lai zvērīnāti tiesu izpildītāji vērstu piedziņu pret likumiskajiem pārstāvjiem, nepieļaujot parāda uzkrāšanos un tā piedziņu pēc bērna pilngadības sasniegšanas.

- Sociālās garantijas pēc pilngadības un ārpusģimenes aprūpes beigšanās

Jau ilgāku laiku tiesībsarga uzmanības lokā ir jautājumi, kas saistīti ar bērnu bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību nodrošinājumu valstī.

Tiesībsarga tēzes Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas 09.10.2018. sēdei

Regulāri aktualizējot šos jautājumus, ārpusģimenes aprūpes jomā ir vērojami vairāki uzlabojumi. Proti, pakāpeniski samazinās bērnu skaits bērnu aprūpes iestādēs, pārskatīts ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu finansējums, ieviestas specializētās audžuģimenes u.c. Labklājības ministrijai ir iecere nākotnē ierobežot ārvalstu adopciju no aizbildņa ģimenes un audžuģimenes. Šo izteikumu uztveru kā nospraustu mērķi, uz kuru valstij ir jātiecas. Lai to sasniegtu, vispirms ir jāveic priekšdarbi – bērnam pēc 18. dzimšanas dienas, kad beidzas uzturēšanās audžuģimenē, ir jānodrošina cilvēka cienīga dzīve: apmaksāts mājoklis, iespēja mācīties un nodrošināt savas pamatvajadzības līdz patstāvīgas dzīves uzsākšanai. Valsts ir noteikusi palīdzības minimumu, kas nav pietiekams patstāvīgas dzīves uzsākšanai (piemēram, ikmēneša pabalsts 64 euro mēnesī, ja mācās). Katra pašvaldība ir tiesīga noteikt lielāku atbalstu. Tiesībsargs ir uzsācis situācijas izpēti, aptaujājot visas 119 pašvaldības – kādu palīdzību tās piedāvā jauniešiem pēc pilngadības – kādu mājokli ierāda, kādā apmērā sedz komunālos maksājumus, cik lielu pabalstu piešķir un kādu palīdzību vēl sniedz. Rezultāti tiks prezentēti Tiesībsarga ikgadējā konferencē decembrī.

Pārbaudes lieta par Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas darbību

Tā ir valsts informācijas sistēma ar mērķi veicināt efektīvu starpinstitūciju sadarbību, lai pēc iespējas ātrāk sniegtu bērnam palīdzību. Izveidota 2012. gadā. Bērns, kuram vajadzīgs atbalsts, nonāk institūciju redzeslokā. Piemēram, kā bez vecāku gādības palicis bērns, kā cietušais, kā meklēšanā esošs, kā sociālo pakalpojumu saņēmējs, kā likumpārkāpējs u.tml. Viņam sistēmā tiek atvērta kartīte. Kartīti var atvērt bāriņtiesa, sociālais dienests, Valsts policija un pašvaldības policija. Katra iesaistītā institūcija redz, kādi lēmumi pieņemti, kāda palīdzības sniegta u.c. Turklāt sistēma paredz signālu sistēmu – piemēram, policija naktī sastapusi bērnu vienu publiskā vietā, nosūta signālu sociālajam dienestam, lai tas nākamajā dienā apseko dzīvesvietu. Tas veicinātu ātru reaģēšanu, novērstu darba dublēšanos u.tml. Diemžēl ir institūcijas, kurām ir normatīvajos aktos noteikts pienākums lietot sistēmu, bet kuras to nelieto vispār vai lieto nepilnīgi – neievada visu informāciju vai visiem bērniem neizveido kartiņu (vairākas bāriņtiesas un vairāki sociālie dienesti).

Pārbaudes lietas mērķis ir noskaidrot iemeslus sistēmas nepilnīgai lietošanai un panākt sistēmas pilnvērtīgu lietošanu, jo institūciju sadarbības trūkums ilgstoši ir aktuāla problēma, kas kavē bērnu tiesību nodrošināšanu.

Izglītības nodrošināšana slimnīcās – pētot situāciju psihiatriskajās slimnīcās, šogad tika aktualizēts jautājums par izglītības nodrošināšanu slimnīcās. Kārtība, kādā organizējama ilgstoši slimojošu bērnu izglītošanās stacionārā ārstniecības iestādē, noteikta Ministru kabineta 2006. gada 4. aprīļa noteikumos Nr.253 “Kārtība, kādā organizējama ilgstoši slimojošu izglītojamo izglītošanās ārpus izglītības iestādes”.

MK noteikumu Nr.253 14. punktā noteikts: “Ja, pamatojoties uz ārstējošā ārsta atzinumu, paredzams, ka izglītojamam veselības stāvokļa dēļ būs jāpaliek slimnīcā ilgāk par divām nedēļām, mācības organizē slimnīcā. Mācības slimnīcā uzsākas, ja atbilstoši ārstējošā ārsta atzinumam to pieļauj izglītojamā veselības stāvoklis.”

MK noteikumu Nr.253 17.3. apakšpunktā noteikts, ka slimnīcas nodaļas vadītājs kopīgi ar ārstējošo ārstu, ievērojot izglītojamā veselības stāvokli, nosaka mācību laiku un kārtību un izdara attiecīgu ierakstu izglītojamā slimības vēsturē.

Iepazīstoties ar pacientu medicīnisko dokumentāciju visās psihoneiroloģiskajās slimnīcās, tika konstatēts, ka slimnīcās attiecīgos ierakstus par bērna mācību slodzi medicīniskajā dokumentācijā neveic.

Tiesībsargs ir lūdzis Izglītības kvalitātes dienestam izvērtēt bērnu izglītošanas slimnīcā atbilstību bērnu interesēm un normatīvajiem aktiem, vienlaikus lūdzot izvērtēt nepieciešamību veikt tiesiskā regulējuma pilnveidošanu, kā arī aicinājis slimnīcas precīzi ievērot MK noteikumos Nr.253 noteikto – katram bērnam individuāli noteikt mācību laiku un kārtību un izdarīt attiecīgu ierakstu bērna slimības vēsturē, kā arī veicināt sadarbību ar bērnu likumiskajiem pārstāvjiem bērna nodrošināšanas ar mācību līdzekļiem jautājumā.

Tēmas, ko plānots aktualizēt

- Tiesību mācīšana skolā (tiesības jāiemāca pamatskolā, jo pamatizglītība ir obligāta. Izglītības standarts paredz augstas prasības, bet to sasniegšanai paredzēta viena sociālo zinību stunda nedēļā, tematiski tiesībām atvēlēts maz laika, standarts netiek īstenots)
- Iespējamie cilvēktirdzniecības riski internātskolās
- Vājdzirdīgo un nedzirdīgo bērnu izglītības kvalitāte (NVO sniedza informāciju, ka pēc speciālās izglītības programmas apguves ļoti vājas latviešu rakstu valodas prasmes)

Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa / Prevencijas nodaļa

1) Pilsoniskās izglītība stiprināšana / vēlēšanu pratības kontekstā

Tiesībsargs ne tikai rūpējas, lai valstī tiktu ievērotas cilvēktiesības un labas pārvaldības princips, tiesībsargam ir deleģēts arī sabiedrības izglītošanas uzdevums. Lai Latvija kļūtu par plaukstošu valsti, un mēs spētu stiprināt valsts demokrātisko iekārtu, svarīgi pievērst uzmanību tam, kā Latvijas jaunieši apgūst pilsonisko izglītību un līdzdalības tiesības. Kā tiesībsargam man svarīgi, lai cilvēktiesības, t.sk. līdzdalības valsts un pašvaldību darbā tiesības, būtu nevis deklaratīva norma uz papīra, bet gan izprasta un apzināta tēma, jo īpaši Latvijas jauniešiem. Tādējādi šogad esmu pievērsis uzmanību vēlēšanu pratības tēmai.

Projekta īstenošana un sākotnējā posmā identificētie trūkumi

Tiesībsarga tēzes Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas 09.10.2018. sēdei

Projekts tika realizēts vairākos posmos: pavasarī tika apbraukātas Latvijas reģionu skolas, kur notika tikšanās ar skolotājiem un skolēniem, savukārt augustā tika organizēti 6 apmācību semināri priekšmetu “Sociālās zinības”, “Politika un tiesības” skolotājiem. Projektā tika iesaistītas valsts augstskolas, Satversmes tiesa un citi tiesību zinātnieki.

Projekta noslēgumā pievērsām uzmanību pedagogu apmācībai un jāatzīmē, ka pedagogu interese par semināriem bija liela - kopumā dalībai tajos pieteicās 174 pedagogi. Tas ir apstiprinājis mūsu pārliecību, ka vēlēšanu pratības apguves jautājumi ir tēma, kur pedagogi vēlas papildus izglītoties, tā ir interesanta tēma, bet pedagogiem ir nepieciešama palīdzība, lai mācītu šos jautājumus skolās.

2) **Prevencijas daļas izveide**

Saeima, lemjot par 2018.gada budžetu, atbalstīja papildu finansējuma piešķiršanu tiesībsargam, kas ļāva stiprināt Tiesībsarga biroja kapacitāti preventīvu vizīšu veikšanā iestādēs, kurās personām ir vai varētu tikt ierobežota brīvība, lai novērstu spīdzināšanu un nežēlīgu, necilvēcīgu vai pazemojošu apiešanos.

2018.gada 1.martā ir izveidota **Prevencijas daļa, kuras galvenais uzdevums ir veikt regulāras un preventīvas pārbaudes vizītes. Vizīšu virsmērķis ir atpazīt un mazināt riska faktoros iespējamām cilvēktiesību pārkāpumiem pēc iespējas ātrāk.**

Prevencijas daļā šobrīd strādā 3 juristes. Nepieciešamības gadījumā vizītēs var pieaicināt speciālistus no konkrētas jomas (piemēram, pieaugušo psihiatrs, bērnu psihiatrs, sociālais darbinieks, ergoterapeits) vai arī personas, no konkrētās mērķa grupas, piemēram, pētot vides pieejamību, var pieaicināt personas ar dažāda veida invaliditāti.

Saskaņā ar tiesībsarga izvirzītajām prioritātēm, liela uzmanība 2018.gadā tiek pievērsta:

- 1) senioru tiesību nodrošināšanai;
- 2) personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību nodrošināšanai;
- 3) bērnu tiesību garīgās veselības jautājumā nodrošināšanai.

2018.gadā līdz 19.09.2018. kopā ir veiktas **17** pārbaudes vizītes (no kurām 2 bija pēcpārbaudes vizītes), kuras bija iepriekš nesaskaņotas. Vizītēs tika apmeklētas: 1) bērnu psihoneiroloģiskās slimnīcas²; 2) bērnu nami³; 3) valsts sociālās aprūpes centri, kurās tiek ievietotas personas ar garīga rakstura traucējumiem⁴; 4) veco ļaužu pansionāti⁵.

² (6 pārbaudes vizītes (no tām viena pēcpārbaude))

³ (5 pārbaudes vizītes)

⁴ (2 pārbaudes vizītes)

⁵ (4 pārbaudes vizītes (no tām viena pēcpārbaude))

Tiesībsarga tēzes Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas 09.10.2018. sēdei

Valsts sociālās aprūpes centri, kurās tiek ievietotas personas ar garīga rakstura traucējumiem, un veco ļaužu pansionāti

Pārbaudes vizīšu laikā īpaša uzmanība tika veltīta jautājumiem par:

- vispārējiem sadzīves apstākļiem;
- institūcijas klientu tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību;
- institūcijā sniegtajiem sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumiem.

Kopumā pārbaudes vizītes tika veiktas **6** iestādēs⁶.

Norādāms, ka vizīšu laikā visās ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās tika konstatēti vairāki identiski normatīvajiem aktiem un cilvēktiesību standartam neatbilstoši apstākļi:

- Netiek ievērotas normatīvajā regulējumā noteiktās prasības, ka institūcijā jānodrošina atbilstošu darbinieku skaitu, lai klientiem būtu iespēja saņemt savām vajadzībām atbilstošu pilnvērtīgu, kvalitatīvu sociālo aprūpi un sociālo rehabilitāciju.

- Dažās iestādēs netiek nodrošināta klientiem nepieciešamo higiēnas preču (tualetes papīra, dvieļu un ziepju) pieejamība institūciju sanitārajās telpās.

- Netiek nodrošinātas normatīvajā regulējumā noteiktās prasības, proti, pilngadīgo aprūpes institūcija nenodrošina klientiem apstākļus saturīgai laika pavadīšanai, kā arī nodarbības un aktivitātes, ņemot vērā klientu individuālās vajadzības.

- Visiem institūciju klientiem netiek nodrošinātas regulāras pastaigas svaigā gaisā.

- Netiek ievērotas normatīvajā regulējumā noteiktās prasības attiecībā uz institūcijas klientu individuālo sociālās aprūpes vai sociālās rehabilitācijas plānu dokumentēšanu un tajos noteikto uzdevumu realizāciju.

Turpmāk, apmeklējot valsts sociālās aprūpes centrus, kurās tiek ievietotas personas ar garīga rakstura traucējumiem, sevišķi uzmanība tiks pievērsta diviem aspektiem: 1) vai pilngadīgo aprūpes institūcija nodrošina klientiem apstākļus saturīgai laika pavadīšanai, kā arī nodarbības un aktivitātes, ņemot vērā klientu individuālās vajadzības; 2) institūcijas klientu individuālajai sociālās aprūpes vai sociālās rehabilitācijas plānu dokumentēšanai un tajos noteikto uzdevumu realizācijai.

⁶ **Veco ļaužu pansionāti (4):** 1) Engures novada domes pansionāts „Rauda” (2018.gada 19.martā un 5.aprīlī); 2) Ozolnieku novada pašvaldības sociālās aprūpes centrs „Zemgale” (2018.gada 21.maijā); 3) Sociālās aprūpes centrs “Pļaviņas” (2018.gada 30.maijā); 4) Sociālās aprūpes centrs „Tērvete” (2018.gada 18.septembrī). **Valsts sociālās aprūpes centri, kurās tiek ievietotas personas ar garīga rakstura traucējumiem (2):** 1) Valsts sociālās aprūpes centra “Zemgale” filiāle “Jelgava” (2018.gada 7.jūnijā); 2) Valsts sociālās aprūpes centra “Latgale” filiāle “Krustiņi” (2018.gada 11.un 12.septembrī).

Bērnu psihoneiroloģiskās slimnīcas

Bērnu stacionārā psihiatriskā ārstniecība

ANO Bērnu tiesību konvencijas 25. pantā ir norādīts valsts pienākums periodiski pārbaudīt tās iestādes, kurās ir ievietots bērns viņa garīgās veselības ārstēšanas nolūkā. Ievērojot šo Bērnu tiesību konvencijas pantu, 2018. gadā tika veiktas pārbaudes vizītes visās Latvijas slimnīcās, kuras nodrošina stacionāro psihiatrisko ārstēšanu bērniem. Kopumā pārbaudes vizītes tika veiktas **6** iestādēs⁷.

Apmeklējot Bērnu psihoneiroloģiskā slimnīcu "Ainaži", tajā tika konstatēti nopietni bērnu tiesību pārkāpumi gandrīz visās bērnu tiesību jomās. Apmeklējot pārējās psihoneiroloģiskās slimnīcas, tika secināts, ka BPNS "Ainaži" ir unikāls gadījums un, lai arī citās iestādēs, kurās bērniem tiek sniegta stacionārā psihiatriskā palīdzība, tiesībsargs novēroja vairākus sistemātiskus trūkumus, tomēr tik liela mēroga pārkāpumi, kādi tika konstatēti BPNS "Ainaži", netika konstatēti.

Nopietni pārkāpumi, kas saistās ar bērniem nozīmēto medikamentu lietošanu⁸, tika konstatēti VSIA "Piejūras slimnīca", par ko tika informēta Veselības inspekcija un Veselības ministrija.

Pēc visu valsts ārstniecības iestāžu apmeklēšanas, ir novēroti vairāki sistemātiski trūkumi bērnu stacionārā psihiatriskajā ārstēšanā:

- ambulatoro pakalpojumu nepieejamība;
- bērnu psihiatru trūkumu;
- dažādas pieejas bērnu psihiatriskajā ārstniecībā;
- bērnu neiesaistīšana ārstniecības procesā;
- bērnu ierobežota pieejamība izglītībai;
- bērnu šķiršana no ģimenes stacionēšanas gadījumā
- bērnu stacionēšana no institūcijām, kas nereti pamatota ar sociālām indikācijām

Tiesībsarga ziņojumi par konstatēto pārbaudes vizītēs tiks publicēti mājas lapā, tiklīdz tiks saņemtas atbildes par ziņojumā ietvertajām rekomendācijām no ārstniecības iestādēm.

Tiesībsargs par saviem novērojumiem bērnu stacionārā psihiatriskajā ārstniecībā plāno runāt tiesībsarga ikgadējā konferencē, kas šogad norisināsies 11.-13. decembrim.

⁷ 1) VSIA "Bērnu psihoneiroloģiskā slimnīca "Ainaži"; 2) VSIA "Daugavpils psihoneiroloģiskā slimnīca"; 3) VSIA Slimnīca "Ģintermuiža"; 4) VSIA "Piejūras slimnīca"; 5) VSIA "Bērnu klīniskā universitātes slimnīca"; 6) VSIA "Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centrs".

⁸ Tika konstatēti gan novecojošu un bērniem neatbilstošu medikamentu izmantošana, gan arī izteikta polifarmācija un neatbilstošu zāļu devu un regularitātes nozīmēšana bērniem

Tiesībsarga tēzes Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas 09.10.2018. sēdei

Bērnu nami un SOS ciemats

Bērna tiesības uz viedokli un līdzdarboties

Viens no četriem ANO Bērnu tiesības konvencijas pamatprincipiem ir ietverts konvencijas 12.panta pirmā daļā, kas nosaka, ka ikvienam bērnam, kas ir spējīgs formulēt savu viedokli, jābūt tiesībām brīvi to paust visos jautājumos, kas viņu skar, turklāt bērna viedoklim jāpievērš pienācīga uzmanība atbilstoši bērna vecumam un brieduma pakāpei.

Tādēļ Prevencijas daļa savā pirmajā darbības gadā ir nolēmusi pievērsties tieši tiesību uz viedokli un līdzdarbošanos nodrošināšanu bērniem aprūpes iestādēs. Prevencijas daļa, balstoties uz ANO Bērnu tiesību konvencijas un Bērnu tiesību komitejas Vispārējā komentārā Nr.12⁹ ietvertajām atziņām, kā arī uz Bērnu tiesību aizsardzības likumu, izveidoja bērnu viedokļa izvērtējuma tabulu, kuru aizpildot, iestādes vadība var gūt priekšstatu par bērna tiesībām paust savu viedokli, tikt uzklausītam un līdzdarboties savā iestādē.

Iestādēm sniegtie ieteikumi, kā arī veiktais iestādes izvērtējums balstās uz secinājumiem, kas ir iegūti, izvērtējot Latvijas bērnu aprūpes iestādes. Tiesībsargs ir apkopojis bērnu aprūpes iestāžu sniegtās rakstiskās atbildes jautājumiem, kas skar bērna tiesību uz viedokli īstenošanu iestādē. Tāpat arī Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja 6 bērnu aprūpes iestādes¹⁰. Prevencijas daļas darbinieki plāno turpināt apmeklēt bērnu aprūpes iestādes līdz šī gada beigām.

Tiesībsarga ieskatā institucionālā vide bērna līdzdalības veicināšanā ir pamatproblēma – pilnvērtīga bērnu viedokļa noskaidrošana un bērna līdzdalība ir iespējama tikai augot ģimenē. Tādēļ tiesībsargs arī turpmāk sekos līdzī valsts deinstitutionalizācijas procesam un bērnu tiesībām dzīvot labvēlīgā, ģimeniskā vidē. Tomēr, kamēr valsts bērnu aprūpes iestādes turpina darboties, ir nepieciešams ieguldīt visus iespējamus resursus, lai iestādē veicinātu bērnu līdzdalību un pašnoteikšanos.

⁹ Bērnu tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 12 (2009): Bērna tiesības tikt uzklausītam, CRC/C/GC/12, pieejams: <http://vvc.gov.lv/image/catalog/dokumenti/General%20Comment%20no.%2012.docx>

¹⁰ 1) Rīgas pašvaldības bērnu un jauniešu centra struktūrvienība "Ezermalā"; 2) Rīgas pašvaldības bērnu un jauniešu centra struktūrvienība "Apīte"; 3) Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centrs; 4) Bērnu nams-patversme Priedīte; 5) Naujenes bērnu nams; 6) SOS ciemats Valmierā.

Tiesībsarga tēzes Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas 09.10.2018. sēdei

Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa

Paveiktais:

1) Pārskata periodā iesniegti 5 pieteikumi Satversmes tiesā. Tiesa atzinusi pieteikumus par pamatotiem, trīs lietās konstatējot konstitūcijas pārkāpumu, divas lietas vēl ir izskatīšanā.

- Mototrašu trokšņa lieta, MK noteikumu neatbilstība Satversmes 111. un 115. pantam;
- Ārstniecības likumā noteiktais par darba samaksu, mediķiem strādājot pagarināto normālo darba laiku, Satversmes 91. panta pārkāpums;
- Rīgas pašvaldības noteikumos par NĪN iekļautais noteikums neparedz nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumu, ja mājoklī deklarēts ārzemnieks, tai skaitā ES un EEZ valstu pilsonis; tiesa atzina diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu;
- par tiem pašiem noteikumiem saistībā ar īpašuma tiesību un tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpumu, pašvaldībai atsevišķai mājokļu kategorijai nosakot nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumu tikai ierobežotai mājokļa platībai; lieta ir izskatīta, spriedums gaidāms uz 19. septembri;
- Jūrmalas saistošajos noteikumos par nepamatotas nomas maksas noteikšanu par kapa vietas nomu; pašvaldība pārkāpusi tiesiskuma principu; lieta vēl ir izskatīšanā.

2) Tiesībsargs ir atbildīgs par ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas uzraudzību. Katru gadu tiesībsargs pamatīgāk izpēta kādu atsevišķu konvencijas pantu. Pagājušā gadā – par cilvēku ar invaliditāti iekļaujošu nodarbinātību. Izpētes rezultātā tapa materiāls “Pielāgota darba vide darbiniekiem ar invaliditāti”, kurā izskaidrots, kas darba devējam būtu jāņem vērā, lai nodarbinātu cilvēku ar noteikta veida invaliditāti un kā veiksmīgāk pielāgot vidi.

Šogad, 27. novembrī kā tiesībsargs sadarbībā ar NVO un Nacionālo bibliotēku rīko ikgadējo konferenci par cilvēku ar invaliditāti tiesībām un Gada balvu cilvēku ar invaliditāti atbalstam. Šī gada tēma – “Tiesības dzīvot sabiedrībā”, tai skaitā – par DI trūkumiem, iespējām un izaicinājumiem, arī par rīcībpolitiku un plāniem pēc DI plāna beigām.

Vienlaikus uz konferenci tiek gatavots informatīvais materiāls – par cilvēku ar invaliditāti tiesībām (faktiski ANO konvencija) vieglajā valodā.

3) Pašvaldības mājokļu pieejamība.

Esam veikuši atkārtotu izpēti par pašvaldību mājokļu pieejamību. Salīdzinot ar 2014. gadu, rinda pēc pašvaldības palīdzības mājokļu jautājumos ir samazinājies par 30%, tomēr aizvien uz mājokli gaida 7215 personas (ģimenes). Aizvien

pašvaldību rīcībā ir ievērojams dzīvojamais fonds (2240 mājokļi), kas atzīstami par dzīvošanai nederīgiem, līdz ar to tiesībsargs rekomendēja pašvaldībām gadskārtējā budžeta ietvaros paredzēt vairāk finanšu resursus dzīvojamā fonda attīstībai, īpaši sociālo dzīvokļu pieejamībai mazāk aizsargātajām iedzīvotāju grupām.

Lielās iniciētas tēmas, joprojām procesā, vai kurām sekojam līdz:

1) Iepriekšējā gadā valdība ieviesa jaunu nodokļu reformu ar mērķi mazināt materiālo nevienlīdzību, ieviešot progresīvo IIN. Šobrīd sadarbībā ar LU pētniekiem veicam jaunās nodokļu reformas efektivitātes izpēti. Proti – pirmšķietami, jaunā sistēma ir iedzīvotājiem daudz nedraudzīgāka, un administratīvi ļoti sarežģīta. Gada beigās plānota pētījuma rezultātu publiskošana.

2) Veselības aprūpes finansēšanas modeļa problēmaspekti. Apsveram iespēju vērsties pie parlamenta jaunā sasaukuma par valsts atzītos nodokļu režīmos strādājošo automatisku iekļaušanu sistēmā, kā arī cilvēkus ar 3. grupas invaliditāti jau 2019. gadā (nevis 2021. kā ieplānots šobrīd), un apdrošināšanas iemaksas apmēra samērīgumu.

3) Par nabadzības mazināšanu. Sekojam līdz “Plāna minimālo ienākuma atbalsta sistēmas pilnveidošanai ieviešanu 2019.-2020. gadā” virzībai, uzstājot, ka ilgāka kavēšanās nav pieļaujama, tās ir ieviešams, sākot jau no 2019. gada. Protams, sagaidām, ka parlamenta jaunais sasaukums panāk straujāku virzību sociālās drošības sistēmas uzlabošanā, īpaši attiecībā uz MIL.

Plānotās izpētes tēmas:

1) Par iedzīvotāju informētību, kā rīkoties ārkārtas situācijās. Vai un kā pašvaldības realizē likumā noteikto uzdevumu izstrādāt ārkārtas situāciju plānus un kā par to informē iedzīvotājus.

2) Nodarbinātības valsts aģentūras piedāvāto apmācību programmu atbilstība pieprasījumam darba tirgū

3) Sabiedriskā transporta pieejamība cilvēkiem ar invaliditāti (2019. gada izpētes tēma)

4) Bezpajumtniecības problemātika (naktspatversmju pieejamība, sociālais darbs, tā efektivitāte)

5) Īpašuma tiesību ierobežojumi bez pienācīga atlīdzinājuma